аутy великих сеоба, те зачуђујуће авантуре за коју човек представља највећу опасност. Један од мојих најдражих тренутака јесте кад посматрам те птице које пролазе, да им на том малом острву где живим обезбедим храну, зрневље, дивље увале, заштиту која им је неопходна и, наравно, да рагујем против употребе инсектицида. Јужна Француска и Италија, мени тако драгоцене, постале су ми туђе јер тамо убијају мале птице певачице које једу инсекте, што је истовремено и грешка и злочин.

М. П. Ваши прозни писци?

М. Ј. Сви добри прозни писци, укључујући и писце који се изражавају научнички јасно и прецизно.

М. П. Песник кога највише волите?

М. Ј. Кад о томе размислим могу да кажем да волим и познајем песме или, боље речено, делове песама чешће него цела дела тога и тога песника. И чини ми се да је највећи број љубитеља поезије сличан мени. Грчке песме, песме Далеког истока, чудне песме старе и модерне, читане у оригиналу или откривене захваљујући преводима. Има мало наших француских песника чије делове песама не знам напамет, али ретко, и жао ми је због тога, целе песме. И тако, поједини фрагменти постају светиње, мантра, коју самој себи казујем да бих се успавала или да бих њоме ублажила часове несанице. Ако не помињем Игове песме, које сматрам за најбоље што је француска реторичка поезија дала нашем песништву, то је да бих избегла узвике („В. Иго, на жалост”) који би били смешни или би тако изгледали 1920.

М. П. Које име волите?

М. Ј. „What's in a name? That which we coll rose
By any other name would smell as sweet”

М. П. Које историјске личности презирете?

М. Ј. Бруталне, сурове, задовољне, полтроне, лукаве.

М. П. Које особине волите код ратника?

М. Ј. Волела бих да говорим о примерима безнадежне храбрости и оданости, међу којима авантура Термопилиса остаје изузетан пример, од хиљаде других непознатих или славних. Али не: војничка храброст и оданост врло често су добијале застрашујуће обрте да многи међу нама више воле да се одушевљавају хероизмом у другачијем облику.

М. П. Које особине волите код Ваших пријатеља?

М. Ј. Интелигенцију, доброту, једноставност, праведност.

М. П. Којим се реформама дивите?

М. Ј. Ја припадам онима који верују да су све реформе тек наговештаји онога што би требало учинити и да ниједна, на жалост, није завршена, да тек остаје да се обаве, оне најважније, или да се поправе, прошире или наставе. „Све остаје да се уради” наменила сам једном римском императору да каже. Још доста тога остаје да се уради. И наше потребе, и опасности које нас вребају страшније су него што су биле икад од Хадријановог времена.

М. П. Шта највише мрзите?

М. Ј. Глупост, самозадовољство, зло, неправду.

М. П. Који дар природе бисте највише желели да имате?

М. Ј. Велику психичку издржљивост.

М. П. Шта бисте желели да будете?

М. Ј. У вечитом напретку.

М. П. Како желите да умрете?

М. Ј. Мирно, са огромном пажњом.

М. П. Какво је стање Вашег духа данас?

М. Ј. Туга: узнемиреност због стања ствари у свету онаквог какво смо ми створили.

М. П. Ваше гесло?

М. Ј. Немам га, али волим оно које су употребљавали браћа Ван Ајк: Als ik kan (онако како могу).

(Превела Војка Смиљанић)

Смрт Варлама Шаламова

Као у Достојевског, и у Шаламова су вечити свет природе и паклени свет логора два пола постојања

Миливоје Јовановић

Према обавештењима стране штампе, седамнаестог јануара ове године умро је у Москви, у једном старачком дому, познати песник и приповедач Варлам Шаламов. Умро је у потпуној самоћи и тешко болестан; слеп и готово лишен моћи говора, последње стихове (циклус „Незнани јунак” није ни диктирао, већ шапутао ретким посетиоцима. Московске „Књижевне новине” и „Књижевна Русија” нису забележиле овај тужан догађај, иако је Шаламов био члан Савеза совјетских писаца.

Варлам Тихонович Шаламов рођен је 18. јуна 1907. године у Вологди. Студије права на Московском универзитету (1926-1929) прекинуло је хапшење, чији је повод био наоко безначајан (Шаламов је Буњина назвао „руским класиком”); са Соловецких острва се студент права вратио 1932. године да би се одмах посветио књижевности. Између 1932. и 1937. године Шаламов је у часописима „Памичак”, „Октобар” и „Књижевни савременик” објављивао махом приче („Мајаковски разговара с читаоцем”, Три смрти доктора Аустина”, „Пауница и дрво”. Године 1937. уследило је поновно хапшење због наводне „антисовјетске троцкистичке агитације”, које је младог писца одвело у руднике злата на Колими — најстрашнијем делу „архипелага ГУЛ-аг”. Ослобођен је тек после седамнаест година, 1957. се вратио у Москву и у часописима „Застава”, „Москва” и „Младост” почео да штампа песме; до 1977. објавио је пет збирки стихова — **Кресиво** (1961), **Шумор лишћа** (1964), **Пут и судбина** (1967), **Московски облаци** (1972), **Тачка кључања** (1977). Неко време се Шаламов бавио и књижевноисторијским и књижевнотеоријским радом (чланци о Јесењину, о Буњиновом преводу **Песме о Хајавати**; расправа у стиху **Нека својства риме** и друго), уз пут и превођењем поезије претежно народа СССР-а, али је његово животно дело огромна збирка **Приче с Колиме** (1978, издата у Енглеској), чији се појединачни прилози почев од 1966. године штампају у периодици Америке, Немачке и Француске, а мањи избори објављени су у Француској (1969), Немачкој (1975) и Италији (1976). Има изгледа да се краћа верзија овог ремек дела појави и у нас, у издању „Слова љубве”; у Француској, пак, „Масперо” припрема комплетни текст у три свеске од којих су две већ изашле. Због штампања **Прича с Колиме** на Западу Шаламов је имао непријатности у својој домовини; почетком 1972. године био је принуђен да овим поводом упути „протестно” писмо редакцији „Књижевних новина”, што је омогућило појаву збирке песама **Московски облаци** и, наредне године Шаламовљев закаснели пријем у чланство Савеза совјетских писаца. **Приче с Колиме** су писцу донеле славу широм света, а 1981. године и „Награду Слободе”, коју му је доделио Француски Пен-Клуб. Али остаје горка чињеница да Шаламовљево најзначајније дело, једна од највећих књига у Русији последњих деценија, није познато домаћем читаоцу.

Ка „Дубинској речи”

Шаламов је превасходно филозофски песник, који припада такозваној „тихој” поезији лирске медитације; њен најистакнутији представник у данашњој Русији је несумњиво Арсениј Тарковски. Природа, човек и поезија три су објекта Шаламовљевог песничког космоса. У природи открива он потпуно савршенство, целисходност, поузданост и познавање одговора на сва питања, што може бити само недостижни образац за човека (песме типа „Снег је дотрчао у врт”); симбол природе је „Дрво Севера” — „стланик”, које одолева камену и студи, и служи као морални пример. За разумевање Шаламовљевог односа према песничком позиву од важности су његово уверење да је „живот прочитан од корица до корица” и ослањање на традицију Боратинског, Фета, Тјутчева, Блока и Пастернака (песме „Боратински”, „Из строфа о Фету”, „Олује с тешким градом”, „Блок, Стаза”, „Оруђе вишег начела”), с крајњим циљем освајања „дубинске речи” („Дубинска реч”) и откривања идеје говора природе кроз песника („Ја сам налик на оне фосиле”). Циклус „Незнани јунак” (1981) има у овом погледу несумњиво билансни карактер; песнички субјекат у „бришућем лету” обилази око Земље с пртљагом својих успомена, прерушавајући се у библијску змију са скровитом „тајном” и у „последњег рајског госта” што је улазак под светле сводове платио највећом ценом — ценом сопственог срца.

Без патоса и реторике

Без претеривања се може рећи да **Приче с Колиме** стоје изнад свега што је написано у области „логорске прозе”, укључујући и дела Солжењицина и Домбровског. То је посредно признао и сам Солжењицин, подвукавши у **Архипелагу ГУЛаг**: „Можда ће у Шаламовљевим **Причама с Колиме** читалац аутентичније осетити немилосрдност духа Архипелага и границу људског очајања”. Својом структуром Шаламовљева збирка подсећа на **Записе из Мртвог дома** и **Коњичку армију**, од које је преузела документарни тон и манир да реалност приказује без патоса и реторике, упркос томе што аутор не крије да је посреди сцена пакла у којој су уобичајена људска мерила изгубљена. Као у Бабеља, и у Шаламова се среће више типова приповедања о три фазе нараторовог боравка у логорској свакодневици (до 1937, између 1937. и 1946, и после овог датума, до коначног ослобођења). Он вешто комбинује веродостојни аутобиографски исказ (од „Мога суђења” до новеле „По писмо”, посвећене потрази за Пастернаковим писмом, које је превалило хиљаде врста док је стигло до бившег логораша), цртицу, трактат о наравима и законима логорског живота („Како је све почело”, „Зелени тужилац”), филозофску причу („Графит”, „Дрво Севера”) и праве новеле с наглашеном улогом наратора („Јагоде”, Избледела фотографија”, „Напад”, „Рукопис”, „Лида”) или пак уз истакнути драматични моменат из живота других лица (од „Есперанта” и „Последње битке мајора Пугачова” до „Љубави капетана Толија”). Понекад се више типова приповедања примењују у истом тексту („Атиквар”, „Чекист” и друго), а дешава се и да се иста збивања представљају у различитим нијансама („Испит”, „Курсеви”), што јача елеменат књижевне мистификације. Ову црту Шаламовљеве прозе подржава и формулација лика аутобиографског јунака — наратора, који у књизи носи имена Шаламова, Андрејева и Криста, а појављује се и као анонимна личност.

Идеја слободног избора

Шаламовљева слика логора се не слаже с многим налазима Александра Сложењицина. Писац одустаје од мита о солидарности и пријатељству у логорском паклу, о шанси да се очувањем природних људских вредности („стваралачки” однос према раду и слично) превазиђе осећање море и безнађа; ретки случајеви људске комуникације су пролазне нарави (сцена с логора-

НАСТАВАК НА 38. СТРАНИ

НАСТАВАК СА 37. СТРАНЕ

шима који дошљаке дочекују хлебом у „Доку пакла”), резултат извитоперене свести (став криминалаца према „усменом приповедачу” Платонову у „Укротитељу змија”) или ирационалних ситуација, које се покадшто могу накнадно објаснити (поступак иследника према Кристу у „Рукопису”, али су чешће поводи за гест солидарности изван домашаја људског схватања („Испит”, „Домине”). По Шаламову, логорски житељ је потпуно усамљен и само у својој самоћи способан да се бори за људско достојанство и духовне основе живота. Исход овог само сталног одлучивања је махом поразан (ликови Ручкина у „Бизнисмену” и Скоросејева у „Есперанту”) или бар ексцентричан (случај Флеминга-сарадника НКВД-а и љубитеља Гумиљовљеве поезије у „Антиквару”), али Шаламов износи и примере узвишених духовних одлука на којима се темељи његова позитивна животна филозофија. Одбацујући традиционалну верност одређеном принципу (Рабиновић у „Љубави капетана Толија”) као истински духовни извор, аутор истиче три момента што одражавају људски лик у логорашу: религиозност („Тишина”, „Дан одмора”, „Тета Поља”), оданост спиритуелном („Мендељист”, „Шери-бренди”, „Сентенца”, „Протезе”) и љубав према слободи која прелази у акцију („Зелени тужилац”, „Последња битка мајора Пугачова”). Прави јунаци ове прозе су, и поред уверавања Андреја Сињавског да **Приче с Колиме** немају јунаке, уз умирућег песника у „Шери-брендију” (прича је легендарна верзија Мандељштамове смрти) и песника у настајању у „Сентенци”, мајор Пугачов и његових једанаест другова-бегунаца. Новела о неустрашивом бившем ратнику Пугачову, једна од најпотреснијих у збирци, руши схему о непостојању солидарности што иначе прожима **Приче с Колиме**; у свом последњем часу, резимирајући читав живот и сусрете с људима, јунак долази до сазнања да су најдостојнији међу њима били његови мртви другови-логораши, који су и у паклу Севера смогли снаге да поверују у њега, „пруже руке ка слободи” и „умру у бици”. Над стравичним апсурдом логорске свакодневице тријумфује идеја слободног избора у име жудње за слободом; тиме најодлучнији Шаламовљеви јунаци опомињу на „дрво Севера”, познато као симбол и из његове поезије.

Као у Достојевског, и у Шаламова су вечити свет природе и паклени свет логора два пола постојања. Свет природе је трајни узор понашања („Дрво Севера”) и могућност људског спасења („Сентенца”), али је и недокучив („Безимена мачка”, „Патка”); он је бољи од логорског света („Храбре очи”), и напад на његову суштину стаје живота (судбина шефа „оперативне групе” Назорова у „Кучки Тамари”). Истраживање ове суштине и закона што је формулишу подстакло је, како смо видели, низ мотива и слика у Шаламовљевој поезији, па је тако „поука Колиме”, додуше посредно, ипак дошла и до совјетског читаоца.

У поменутом чланку „Пресек материјала” Сињавски је изванредно тачно означио Шаламовљеву „предност” у односу на остале ауторе „логорске прозе”: „Он пише као да је мртав”. Тако је написан и циклус „Незнани јунак”, али то није обележје само Шаламовљевог виђења света. Нису ли нам у том кључу понуђена многа Поова дела, Гогољеве **Мртве душе**, Свидригајловљев лик у **Злочину и казни**, најпознатији део Андрејевљевог опуса, најзад — **Мајстор и Маргарита?** Тако је написана и сасвим недавно објављена прича Валентина Распутина „Шта да кажем врани?”; чини се да је писац не само наслутио кћеркину болест, боравећи „са оне стране”, него и да је цела фабула дошла „одонуд”. Овај феномен у светској књижевности још није испитан, а Шаламову служи на част што је био и остао везан за његове облике.

анкета

Најмлађа проза...

Александар Јерков

Као и претходних година, уредништво „Књижевних новина” упутило је позив књижевним критичарима из целе земље, са молбом да истакну књижевна дела која су, по њиховом мишљењу, особито обележила протеклу годину. Анкету у којој су до сада учествовали Тарас Кермаунер, Николај Тимченко, Твртко Куленовић, Драган Орловић, Божидар Милидраговић, Игор Мандић, Миодраг Друговац, Мирко Ђорђевић, Анђелка Цвијић и Мирослав Буровић, завршавамо прилозима Александра Јеркова и Миливоја Ненина.

У условима у којима данас живимо пратећи оно што се каткад назива „књижевни живот”, док ова и иначе сужена и у много чему мањкава култура трпи непрестане ударе политиканата и слично програмираних духова, мислим да нема много оних који могу на прави начин узети учешћа у Вашој традиционалној новогодишњој анкети. Наиме, упитајмо се колико се књижевних критичара може похвалити да је збиља ишчитало овогодишњу продукцију (премда она ни у ком случају није велика), те да може заиста издвојити најзначајније књиге из ње, а не опредељивати се за најзначајније књиге од оних што су управо њих привукле, или им биле доступне. Разлоге овоме не треба тражити даље од чињенице да су и „професионални читаоци” тако рећи — финансијски — онемогућени да дођу до књиге — таква је, жалосна, политика овог друштва и издавача према књизи, и према њима. Стога, захваљујући Вам на позиву, ја ћу говорити о најзначајнијим књигама које сам прочитао — а читао сам првенствено дела која су и неким спољашњим одликама, или изазвавши одмах извесне реакције, наговештавала да би могла бити међу најзначајнијим — из три области које пратим.

Протекла година, када је реч о прозним остварењима, чини ми се да је још једна у низу година што нас деле од времена када су се појављивали вероватно најбољи романи после рата. Шта се то збива у нашој књижевности да упркос не малом броју значајних, ипак нема и оних најзначајнијих романа, творевина какве обележавају читав један период „романескне производње”, питање је пред којим мора застати књиежвни критичар. Зато мењајући сада перспективу и критеријуме, желео бих овде да истакнем — за мене најзначајнију — **појаву најмлађих прозних писаца:** дакле, овогодишња кола „Књижевне омладине Србије” и „Матице српске”, едиције за прву књигу. (Владимир Пиштало: **„Сликовница”**, Небојша Јеврић: **„Црни кофер”**, Драган М. Кнежевић: **„Припоприче”**, Љиљана Јокић: **„Ампула ноћног лептира”**). Њихове по много чему књижевно занимљиве и вредне књиге, уз ове године Бранковом наградом награђен **„Сан рата”** Немање Митровића и још нека дела, сведоче можда о рађању једне нове, условно речено, генерације. Све то посебан контекст добија панорамом **„Најновија београдска прича”** (приредили Владислав Бајац и Бора Ђоковић, „Радионица СИЦ”) чији ће значај временом бивати све већи — она управо покушава, упркос извесним својим слабостима, афирмисати неке нове вредности. Тиме се поново отвара поље за **право критичко деловање** књижевних критичара, и ја се надам да оно неће изостати.

Пропуштено у књижевној уметничкој продукцији, ако се тако може рећи, овај пут је,

Милутин Петровић — главни и одговорни уредник „Књижевних новина“

На седници од 5. фебруара 1982. године Председништво Удружења књижевника Србије, уз сагласност Издавачког савета, именовало је Милутина Петровића за главног и одговорног уредника „Књижевних новина”.

Милутин Петровић (1941) објавио је пет књига песама **(Она тако хоће. Дрзновено рождество, Глава на пању, Промена** и **Свраб)** и добио неколико угледних књижевних награда. Био је главни уредник „Књижевне речи” (1972—73) и часопис **Relations** (1977—78).

Милутину Петровићу и новом уредништву желимо пуно успеха у уређивачком раду.

НАСТАВАК СА 3. СТРАНЕ

Могу ли се доходовни односи успоставити без дохотка?

(цитирано из материјала од 9.1.1980. г.). Једна од идеја за реализацију ових ставова садржана је у приједлогу да се створи систем ширег споразумевања о цијенама умјетничких услуга. Ове споразуме склапали би умјетничка удружења, радне организације које користе умјетничке услуге, остале радне организације преко СИЗ-ова културе и органи друштвено-политичке заједнице. У споразумима би биле утврђене обавезе сваког учесника. Приходи умјетника приближавали би се пуној материјалној вриједности постепено, уз учешће шире друштвене заједнице, у складу са реалним материјалним могућностима радних организација које ангажују умјетнике, док би компензација за неплаћени дио умјетничког рада била у складу са њиховим културним и радним доприносом, а не произвољна као до сада, уз стална пребацивања да се умјетницима нешто даје „бесплатно”. У таквом систему би се и „доходовни односи” могли успостављати постепено, на оном нивоу на коме је у датом тренутку остваривање материјалне вриједности умјетничког дјела. То је, уједно, и једини могући начин успостављања „доходовних односа” без дохотка — у општем систему постепеног преласка на стицање дохотка.